

continuat, quae hungarice vocatur, az oláh fáta nótája, mikor kaprait az havasson, elvesztette volna, és magát siratván, bujdosván keresné s siratná elveszett caprait“¹.

Bitay Á.

Gheorghe Buitul.

— Cel dintâiu Român care și-a făcut studiile la Roma. —

Despre Gheorghe Buitul, Român din Caransebeș, preot romano-catolic, traducător (1636) în românește al catehismului lui Canisius, nu știm multe². Cele câteva știri pe care le avem privitor la dânsul, sânt cuprinse într'o scrisoare latinească păstrată în biblioteca Batthyany din Alba-Iulia³. Scrisoarea aceasta s'a scris și s'a trimis de Ștefan Csiky, exilatul episcop romano-catolic al Transilvaniei și canonic la Győr, din acest din urmă oraș (la 15 Septembrie 1619) cardinalului Borghese⁴ din Roma. Prelatul acesta maghiar a crescut și educat pe Buitul încă din fragedă copilărie („ab incunabulis fere et enutrivi, et artibus liberalibus, disciplina institui“)⁵.

Dar cum l-a cunoscut pe Buitul? În acei 4 ani de păstorie misionară (1600—1604) pe care i-a petrecut acest călugăr franciscan în jurul Lugoșului și al Caransebeșului.

Adevăratul nume al lui a fost: Csikmadéfalvi Szentandrásy István (1571—1630). De felul lui a fost Secuiu din Ciuc, de aceea i s'a zis pe scurt: Csiky. S'a făcut călugăr franciscan, a studiat la Viena și la Sambor în Polonia. S'a sfințit preot în 1593. A fost misionar recunoscut, și în această calitate a lucrat și în Moldova încă înainte de 1600⁶. În acest din urmă an a fost trimis din Roma la Românii romano-catolici din colțul de

¹ *Erdélyi Országgyűlési emlékek* XII, pp. 385—386.

² *Bibl. Rom.* I, p. 447 No. 138; 532 No. 351; *Archiv t. siebenbürg. Landeskunde* No. I. XIX, p. 629.

³ Ms. K³ IV².

⁴ Scipione Caffarelli (1576—1633) nipote (da sorella) di papa Paolo V., fu dal 18/7, 1605 cardinale, detto „il Cardinal Borghese“; creatore della „Villa Borghese“ a Porta Pinciana. (Garollo: *Dizionario Biografico* I, 406).

⁵ Din aceeași scrisoare.

⁶ „Diversis in locis et provinciis, ut est in Moldavia, Transylvania et Hungaria frequens in concionibus ad populum, sacramentorumque administrationibus fui“. Scrisoarea lui (25 XII, 1625 din Sopron) din Biblioteca Universității din Budapesta, Colecția Hevenesi XLI, p. 96.

țară al Lugoșului și al Caransebeșului, ai căror strămoși au fost câștigați pentru catolicism de Ioan Capistran, marele tovarăș de luptă contra Turcilor al lui I. Hunyadi. Acești Români romano-catolici erau și pe atunci (1600) mai bine de 10.000 de suflete, deși de 60 de ani n'au avut preoți¹. Mijlocitorul acestei misiuni a fost cardinalul Alfonso Visconti, care ca episcop de Cervia a stat (1593—8) în calitate de nunciu papal la Curtea lui Sigismund Báthori² și a cunoscut în persoană atât relațiile Transilvaniei cât și pe Szentandrásy.

Unul din acești 10.000 de Români a fost Gh. Buitul, atunci încă copil plâpând; deci s'a născut în ultimii ani ai secolului al XVI-lea. Szentandrásy, precum o scrie în 1619, l-a luat la sine, l-a crescut și l-a învățat. Zelul catolic al lui Szentandrásy i-a câștigat și favorurile cunoscutului general Basta³.

După patru ani, în zilele protestantismului învingător al lui Bocskai, a fugit prin Raguză⁴ la Roma, unde s'a sfințit episcop în partibus infidelium (1606). După aceasta s'a întors din nou în Ardeal ca administrator al diecezei romano-catolice văduvite (după plecarea lui Naprágyi) și a rămas acolo până la 1611, când a trebuit să fugă dinaintea urei mândrului principe Gavril Báthori și nu s'a mai întors niciodată în Ardeal. A fost numit canonic din Pozsony (în această calitate a fost trimis de regele Matia II la regele Poloniei și la domnul Moldovei, Alexandru

¹ „Anno tandem 1600..., ad Valachos Caransebesienses ac Lugosienes, locaque circumiacentie, in quibus plus quam decem milia Christianorum, animae numerebantur et hi a 60 ferme annis, teste pro tunc piae memoriae cardinali Visconti, sacerdotes catholicos non habuerunt, quos olim ab errore Graecorum beatus Ioannes Capistranus ad fidem reduxerat catholicam, Roma missus et expeditus fueram“ (ibidem). Farniscanii prin acest colt de țară au păstorit de la vremea lui Ludovicul Mare, așa că trebuie să afirmăm — cu toată știrea de față a lui Csiky — că Capistrano n'a fost cel dintâiu care „reduxerat“ pe Românii de acolo la catolicism. V. și Turchányi Thamer, *Krassó-Szörény m. története*, I. Lugos 1906, I p. 353 sq.

² Veress Endre, *Erdélyországi pápai követek jelentései VIII Kelemen idejéből* (Budapest, 1909) pp. X—XII.

³ Wolfgangus Bethlen, *Historia de rebus transylvanicis* V, p. 505; Szamosközy III, p. 324.

⁴ „mutato habitu, cum certis catholicis mercatoribus Raguzanis per partes Turcarum Raguzium usque, inde Romam me contuli“. Un nou document pentru comerțul raguzan.

Movilă, în afacerea Homonnai - Șerban Radu¹), mai târziu canonic în Győr (ca atare a scris scrisoarea din 15 Sept. 1619 pentru Buitul) și, în anul morții sale, episcop de Veszprém.

Din scrisoarea din 19 Sept. 1619 aflăm că Buitul a studiat la Viena și a fost nevoit, din cauza slăbiciunii trupului său, să-și lase studiile din Viena (pe la 1610). Ducându-se la patronul său, Szentandrásy, în Ardeal, a suferit mult în toial persecuțiunii amintite contra catolicilor supt G. Báthori. Pe când Szentandrásy a putut fugi, el „in manus hostium incidit, omnibus suis spoliatus, aliisque ignominiiis afflictus, vix manibus eorum ereptus est, atque delituit“. Potolindu-se urgia, a ieșit din ascunzișul său, și în foarte mare lipsă de preoți, a lucrat cu râvnă în mai multe locuri, între altele doi ani și mai bine la Alba-Iulia. Aici — în lipsa paterului iezuit — „non solum iuventutem regni illius liberalibus disciplinis erudit, sed etiam concionibus populum in publico instituit, cuius rei amplissimi testes sunt Proceres ac Barones catholici Transylvaniae, qui saepe numero concionibus eius interfuerunt“. Scrisoarea are ca scop mijlocirea primirii lui Buitul în vestitul Collegium Germanico-Hungaricum, ca terminându-și și perfecționându-și cunoștințele teologice, să-i meargă în plin planul dorit de el însuși cu atâta râvnă: „să lucreze spre binele patriei și al religiei“².

Iată o parte din viața unui preot traducător zelos, care a fost Românul Gheorghe Buitul, cel dintâiu Român care — după cât știm azi — și-a făcut studiile în Roma.

Din scrisoarea lui Szentandrásy (din 25 XII, 1625) aflăm că dânsul a crescut în jurul lui, din veniturile lui, tineri harnici, pe care, sfințindu-se preoți, i-a trimis (atunci deja în număr de 12) în Ardeal. Așadar nu-i cu neputință ca să fi mai fost și alți Români în afară de Buitul între protejații și oploșiții lui Szentandrásy.

¹ Frankl Vilmos, *Pázmány Péter levelezése* I, p. 260; Magyar Történelmi Tár VI, p. 252.

² Acest prețios document s'a publicat mai întâiu cu mai multe greșeli de Szeredei: *Notitia Capituli Albensis*, pp. 228 - 230; prescurtat de dl Iorga: *Studii și Documente* XIII, p. 236

Cele spuse despre Buitul de Szinnyiei în *M. I.* și de Erdélyi K. în *Erdélyi Múzeum* 1902, pp. 184—185 sânt greșite.

Viața lui Szentandrásy se poate citi la Dr. Temesváry János, *Csikmadéfalvi Szentandrásy István*, Kolozsvár, 1912.

Dintre Români romano-catolici din acel colț de țară au răsărit mai târziu iesuitul Gavril Ivul (1647—1680) și un alt Ivul, care a fost prepozit mare la Alba-Iulia în sfertul al doilea al secolului trecut.

Bitay A. ✓

Ceva despre protopopul Popa Pătru din Tinăud (Bihor).

Dr. G. Giuglea în *Dacoromania* I, pp. 356—359 a atras atențiunea asupra harnicului protopop Popa Pătru din Tinăud (Bihor) și asupra Cazaniei lui din 1682.

Dr. G. Giuglea își exprimă părerea că „Popa Pătru... a trebuit să fie un activ scriitor“, cu înțelesul de copist, dar poate și de „remanieur“ al textelor ce le-a transcris, din care se mai cunoaște un manuscris miscelaneu“ etc.¹

Părerea aceasta corespunde întru toate adevărului. „Tot în aceste părți (prin Bihor) s'a copiat cea mai veche traducere românească a unui Anghilest (= Octoih) și a unui Ceaslov în 10 Februarie 1685 de protopopul Petru din Tinod în Bihor, care avea un deosebit interes pentru cărțile bisericești în limba sa. Tot popa Petru din Tinod... a scris cea mai veche slujbă pentru sfințirea bisericii pe la 1673—1684, apoi Maslul la 1673 pentru popa Marcu din Săcădat, care după limbă e copia unui vechiu manuscris din veacul al XVI-lea“². Se cunosc deci mai multe scrieri de dânsul.

Popa Pătru ne spune că cartea copiată de dânsul a fost „isvodită și întoarsă pre limbă rumânească de un popă rusesc“. Acest rusism își are rădăcinile lui de sigur în faptul că la Moscva păstorise puțin mai înainte acel strălucitor vlăstar al domnilor Moldovei care a fost Petru Movilă. Nu trebuie să insist aici asupra influențelor pe care le-a avut acest mare arhieru asupra vieții bisericești și sufletești a românismului. E prea cunoscut caracterul eleno-slav cu nuanță rusească a vieții religioase a bisericii românești de prin mijlocul secolului al XVII-lea și mai știm că cel mai marcant reprezentant al acestei tendințe eleno-slavo-rusești a fost învățatul Udriște Năsturel, cumnatul

¹ DR., I, p. 359.

² Ștefan Meteș, *Istoria bisericii și a vieții religioase a Românilor din Ardeal și Ungaria*, Arad 1918, I, 372. Pentru dovedirea harniciei lui Pătru dr. Meteș trimite în notă la V. Mangra, *Cercetări literare istorice*, București, 1926, nr. 11—10.